

Week 33 – Toevlugt voor Behoeftigen

Tijdens de Franse overheersing was de opvang van daklozen op het terrein van het Binnengasthuis gesloten, na klachten van omwonenden over wangedrag en misbruik. Ook een poging in 1815 om de instelling nieuw leven in te blazen mislukte. Dit soort opvang was daarna overgeleverd aan particuliere weldoeners en daarvan stonden er diversen op. Eén ervan was notaris Bruno Tideman die in 1844 in de Walenhoek (ook wel Walengang), een gang aan de Passeerdersgracht, een opvang oprichtte. Dat gebeurde in een pakhuisje dat ooit als paardenstal gediend had en waar nu een slaap- en eetzaal ingericht werd. De exploitatie werd helemaal uit giften van burgers bekostigd. Tideman had daarvoor iets nieuws bedacht: burgers konden aan kiosken boekjes met 10 bonnen kopen en die

naar eigen goeddunken aan daklozen cadeau doen, in plaats van een aalmoes. Zij kochten daarvoor een maaltijd of een kribbe voor de nacht. Beide konden, als de dakloze genoeg bij elkaar gebedeld had, ook aan de ingang gekocht worden voor vijf cent elk.

De Toevlugt werd snel een succes en in 1850 werd de eerste steen gelegd voor een nieuw en veel groter gebouw aan de Passeerdersgracht. Daarvoor werden een aantal huisjes gesloopt en een 30 meter breed pand ervoor in de plaats gezet. Daarin kwam een manenslaapzaal met 82 kribben en een vrouwenslaapzaal met 18 kribben. Die waren allemaal voorzien van strozakken, waarmee uiterst

Boven: Dit stond er voorheen; rechts is het Leidsche kerkhof nog te zien.

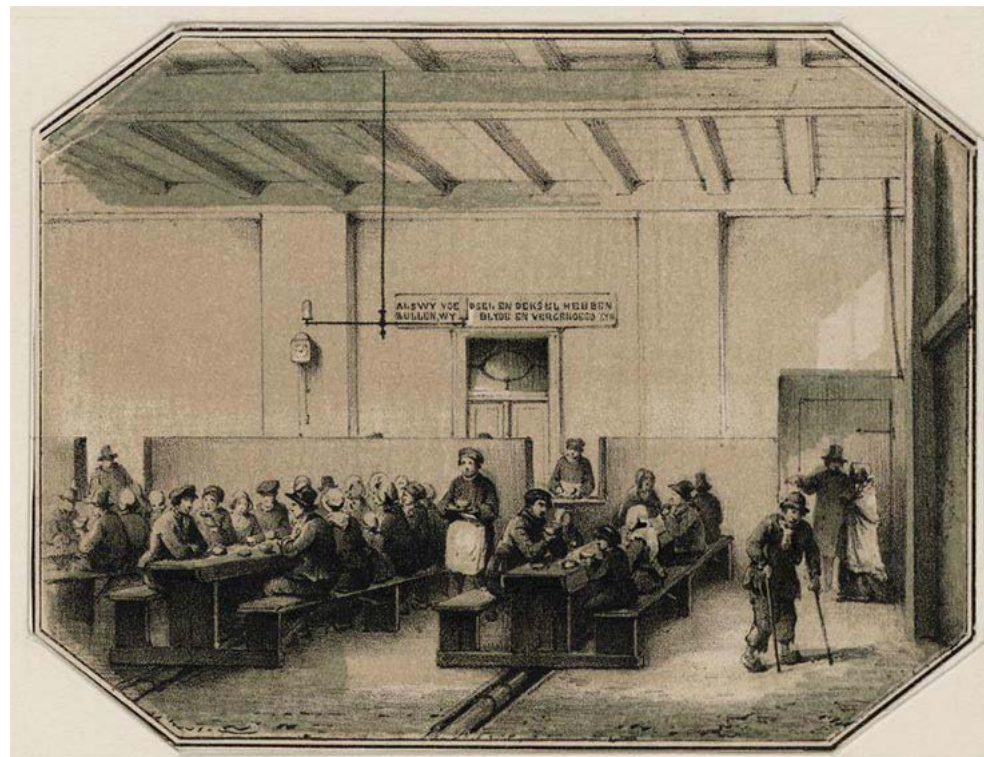
Links: De quizplaat: de Toevlugt voor Behoeftigen aan de Passeerdersgracht 19.

hygiënisch werd omgesprongen; overdag werden ze opgehesen om te luchten en ze werden regelmatig van vers stro voorzien. Over hy-

Boven: De Walengang met achterin het pakhuisje op nr. 15 waar de Toevlugt begon. Rechts: De eetzaal van de Toevlugt met over de vloer stoompijpen ter verwarming.

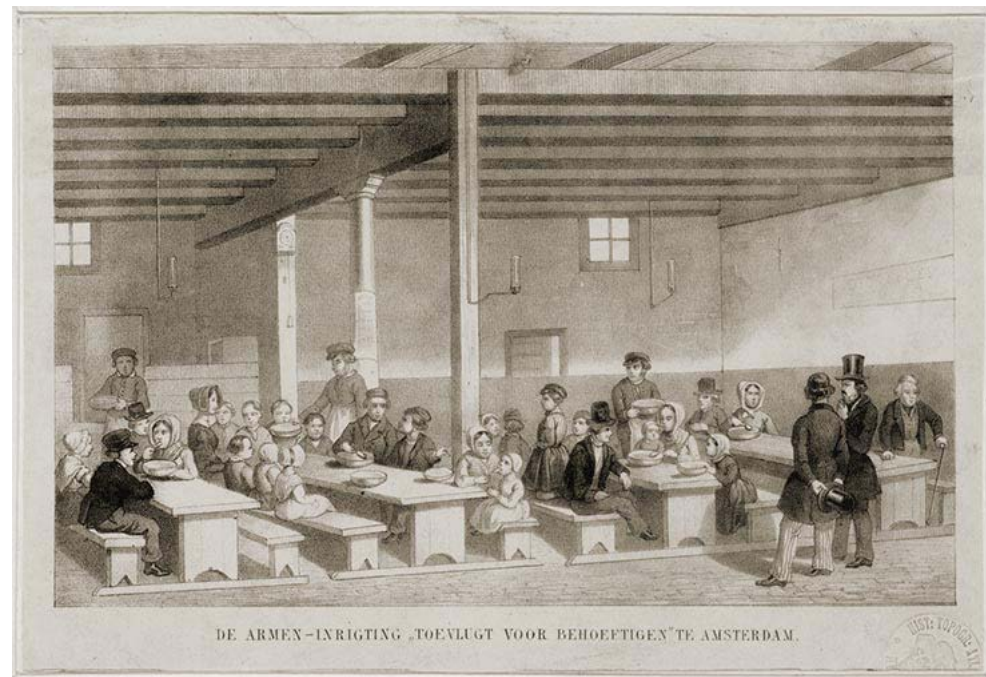
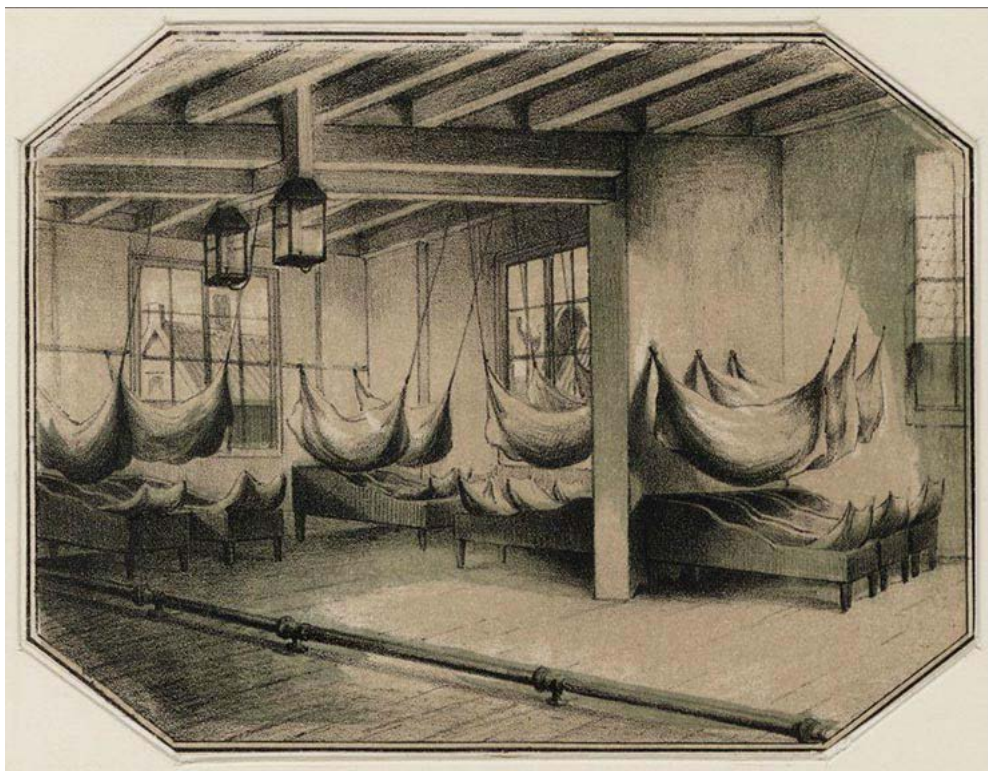
giëne gesproken, er was ook een ruimte met wasbakken, maar die vond nauwelijks aftrek. Dat gold ook voor de leeszaal, waar meer buurtbewoners de kranten en tijdschriften kwamen inzien dan dat de inwoners zich aan de ruim bemeten bibliotheek kwamen 'verheffen'. Evenmin vonden de kledingreiniging en het verstelatelier aftrek. Tot slot werd in het huis in de Walenhoek, waar het allemaal begonnen was, een badhuis ingericht waar voor tien cent een warm bad genomen kon worden. In de tussentijd kon de kleding met stoom gereinigd worden en snel verstelwerk verricht worden. Tideman stond een modellogement voor de geest maar zijn 'klanten' konden die extra service niet waarderen en die werden dan ook de een na de ander weer afgeschafte. Het badhuis kreeg in 1888 een

herstart en nu konden ook buurtbewoners er gebruik van maken. Maar ook nu weer paarden voor de zwijnen! Zo arriveerde de goedbedoelde Toevlugt in de twintigste eeuw als simpel nachtasiel en gaarkeuken.

De Armenwet van 1912 maakte een eind aan het succes van de Toevlugt, niet omdat er opeens geen armen meer waren, maar omdat de gemiddelde burger van mening was dat ondersteuning niet meer nodig was. De verliezen per jaar liepen steeds verder op. De reparaties aan de voorzieningen konden niet meer betaald worden, laat staan dat ze gemoderniseerd konden worden.

De laatste directrice van de Toevlugt, mevrouw Van Campen-Verschuur, een kleindochter van oprichter Tideman, besloot in 1922 dat

er maar een einde moest komen aan de opvang. De verliezen waren toen al opgelopen tot f20.000,- per jaar. Op 1 december 1923 ging de Toevlugt dicht. Passeerdersgracht 19 werd verkocht en later gesplitst in 19a en 19b, wat aan de gevel en vooral het dak te zien is.

Reclassering

Toen in 1923 de Toevlugt sloot, bleef alleen de Hulp voor Onbehuisden (HVO) van het echtpaar Jonker over als opvang voor daklozen. Dat was niet bij iedere dakloze even populair, omdat de HVO door de politie gebruikt werd om opgepakte bedelaars en zwervers in onder te brengen om te reclasseren. Dat bezorgde de HVO en zijn

Boven: Aapjes kijken! De sponsors werden uitgenodigd de Toevlugt te komen inspecteren. Hier mengen ze zich tussen de etende inwoners.

Links: Een slaapzaal met de opgehesen strozakken om ze te laten luchten. Ook hier verwarmingspijpen over de vloer.

bewoners een etiket 'crimineel' en menig dakloze paste ervoor dat opgeplakt te krijgen. Liever sliepen ze weer onder de brug! Dat reclasseren ook kon betekenen dat er een baan voor de betrokkene gezocht kon worden, ontging ze dan. Het Leger des Heils houdt zich tot vandaag de dag nog met deze vorm van reclassering bezig.

Kaart die vragen opwerpt

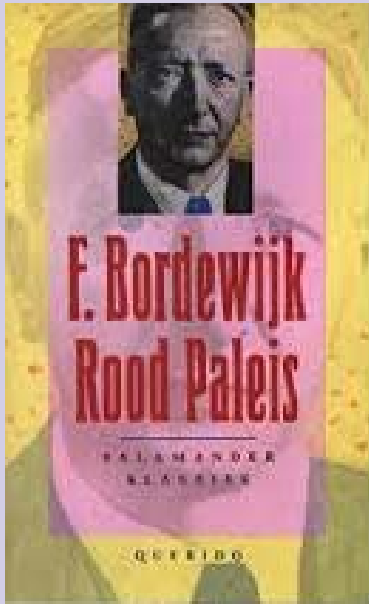
De ansichtkaart (rechts) roept inderdaad enige vragen op. In de tekst hierboven staat het jaartal 1844 als oprichtingsjaar vermeld en op de kaart 1842. Dat heeft te maken met het voortraject van Tidemans initiatief. In 1842 werd octrooi gevraagd voor de stichting van een fabriek tot zuivering van grachtenwater, zodat het voor diverse taken waarbij schoon water nodig was gebruikt kon worden en mogelijk zelfs als drinkwater kon dienen. Dat zou met stoom gebeuren en bijproducten zoals warmte zouden ten goede ko-

Boven: Een foto van de Toevlugt toen hij nog in vol bedrijf was.

Rechts: Een reclamekaart van de Toevlugt met middenboven het jaartal 1842 dat 1844 moet zijn

men aan een logement voor behoeftigen. Het betreft een onderneming die nooit van de grond kwam. Wel werd in de Toevlugt veel middels stoom gedaan. De zalen werden verwarmd door het leiden van stoompijpen door de ruimten, het eten werd op stoom gekookt en de kleding en de bedden werden met stoom gereinigd. Allemaal overblijfselen van het oorspronkelijke idee. Op de kaart is naast de nieuwbouw van de Toevlugt een schutting te zien. Dat betreft niet een gesloopt huis, maar het is de schutting rond het Leidse kerkhof dat daar gelegen was. In 1866 werd gestopt met begraven aldaar en in 1898 werd het kerkhof geruimd om er het jaar daarop de Openbare Handelsschool te bouwen, die vandaag nog aan het Raamplein staat.

Bordewijk

De Toevlugt heeft Ferdinand Bordewijk in 1938 geïnspireerd om er in zijn roman *Rood Paleis* zijn sinistere bordeel met dezelfde naam in te bedenken. De roman speelt in de jaren kort voor de Eerste Wereldoorlog en gaat over het 'fin de siècle', het eind aan een tijdperk. Menige lezer gelooft tot vandaag nog dat dit op werkelijkheid berust en dat in het gebouw een bordeel gevestigd was, maar het is allemaal fictie. Daarmee wordt de uiterst eerzame instelling van Tideman dan ook teveel onrecht aangedaan.

"Henri vertelt van het rode paleis, Tijs wil er meer van weten. Officieel zijn bordelen in die tijd verboden. Het rode paleis is eigenlijk helemaal roze gekleurd. Het rode paleis ligt aan de Passeerdersgracht. Tijs gelooft hem niet, want dan had hij er eerder van gehoord moeten hebben. [...] Ze gaan op weg naar de Passeerdersgracht [...] Tijs vindt het rode paleis somberheid en verschrikking uitstra-

len. Een huis ook met een geheim, meent hij. Henri heeft gelogen over een paleis maar het gebouw is in werkelijkheid wel een bordeel. Henri heeft veel ontzag voor de waardin, die een demon is".

Tot overmaat van ramp is er vandaag op Passeerdersgracht 17 (foto links), ooit onderdeel van de Toevlugt, een kunstenaars tref gevestigd met de naam 'Le Salon Rouge' (foto boven), opnieuw een duidelijke verwijzing naar Bordewijks bordeel.

Deze aflevering kwam tot stand dankzij materiaal van Maaïke de Graaf, Anneke Huijser, Arjen Lobach, Kees Huijser, A.A.H. Hoytink en H.J.M. Roetemeijer.